

*
* *

Տեղւոյ սղութեան պատճառով՝ զանց կ'ընենք հոս գետեղել երկարաշունչ բանա-
խօսութիւնը Նախկին Սան Տըթ. Նշան Տէր Ստեփանեանի, որ իտալական իշխանու-
թեանց եւ ժողովրդեան առջեւ պարզեց Մուրատ-Ռափայէլեան Վարժարանի կարեւոր
դերը Հայ ազգային մտաւորական, ընկերային եւ քաղաքական կեանքի վերածնունդեան
մէջ, երախտագիտութեան զգացումներ յայտնելով Բարերարներուն, Մխիթարեան Միա-
բանութեան, եւ ասպնջական Վէնետկոյ եւ իտալական պետութեան՝ որ այնքան բա-
րեացակամ գտնուած էր նիւթապէս եւ բարոյապէս:

Նոյնպէս զանց կ'ընենք սիրոյ եւ համակրութեան խորին եւ անկեղծ արտայայտու-
թիւնները զորս ըրաւ՝ Վարժարանին, Սշակերտութեան եւ ամբողջ Հայ ազգին հանդէպ
հայասէր Փրոֆ. Գեր. Տէ Լուքա՝ ի դիմաց Վարժարանին Ուսուցչական Մարմնոյն:

Յիշեալ բանախօսներէն ու Պետական եւ Եկեղեցական իշխանութեանց բարեմաղ-
թական հեռագիրներէն վերջ խանդավառ ծափերու մէջ Փրոֆ. Մասսարի դրուատա-
կանն ըրաւ Հայազգի մեր կրթասէր զաւակներուն եւ յայտարարեց թէ ՏԱՏԳԻ ԱԼԻԿԻԵՐԻ
ընկերութիւնը որ կը զբաղի իտալական Լեզուի եւ Մշակոյթի ծաւալման գործով Ար-
տասանման մէջ՝ ի վարձատրութիւն Մուրատ-Ռափայէլեան Հայ Վարժարանի ունեցած
մեծ եւ արդիւնալից գործունէութեան իտալական Լեզուին եւ Մշակոյթին եւ քաղա-
քակրթութեան նկատմամբ, կը շնորհէր արժանիքի բարձր ՎԿԱՅԱԿԱՆ մը նոյն Վարժա-
րանին, ընդհ. Նախագահ Երեսփոխան Ֆելիքս Գելիքսի ստորագրութեամբ (Հռոմ,
25 Յուլիս 1936):

Փակման խօսք Վսեմ. Ծիրանաւորի կողմէն.

Երկար պիտի չխօսիմ, սակայն կ'ուզեմ քանի մը բառով անկեղծ գնահատու-
թիւնս եւ հիացումս յայտնել:

Երբ նորին Սրբութեան՝ Պիոս Ժ.Ս. Սրբազան Քահանայապետին հաղորդեցի որ
Վենետիկ գալու եւ այս Մուրատ-Ռափայէլեան Հայ Վարժարանի Հարիւրամեայ Յո-
բելինական հանդէսներուն ներկայ գտնուելու դիտաւորութիւնն ունէի, ոչ միայն իս-
կոյն շնորհեց Օգոստոսի առ հրամանը, այլ նաեւ առանձին խանդակաթ զգացումներ
յայտնեց Մխիթարեան Միաբանութեան Հայրերուն հանդէպ, եւ սիրալիր բացատրու-
թիւններ Հայ ազգին համար: Նորին Սրբութիւնը յիշեցուց ինծի թէ Մխիթարեանը
անփոխարինելի բարիք ըրած են Հայ կաթ. Հասարակութեան եւ ամբողջ Հայ ազգին:

Շատ բնական է որ Սրբազան Քահանայապետը մասնաւոր գուրգուրանք մը ցոյց
տայ Մխիթարեաններուն հանդէպ, որովհետեւ իր Նախորդներն ալ առանձին սէր եւ
խնամք տածել են Հայ մատաղատի սերունդներուն դաստիարակութեան՝ որուն Մխի-
թարեանները յատկապէս նուիրուած են այդ սրբազան գործին:

Սրբազան Հայրը մեծապէս գոհ է Մխիթարեաններու ցարդ կատարած կրթական
բեղուն գործունէութենէն, եւ կը մաղթէ եւ հայրօրէն կ'օրհնէ որ միշտ աւելի ծլին
ծաղկին, բարգաւաճին եւ ընդարձակուին իրենց կրթական ձեռնարկները, որ փառք
են Հայ ազգին եւ մխիթարութիւն իր Հայրենի սրտին:

Կը մաղթեմ բոլոր Նախկին աշակերտութեան՝ արդիւնալից գործունէութիւն իրենց
միութեան ծոցին մէջ, եւ ներկայ աշակերտներուն ալ կ'ուզեմ յիշեցնել որ Վարժա-
րանին մէջ լաւ աշակերտ ըլլալը կը նշանակէ ապագային ընտիր հայեր ըլլալ:

Ամենուր կը մաղթեմ երկնային առատագեղ օրհնութիւն:

Գ. ՄԱՍ

ԲԱՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ Ս. ՂԱԶԱՐՈՒ ՄԷՋ

Նախկին Սանոց երախտագիտութեան Յոյցիւ առիւ՝ հանդէպ Մխիթարեան Միաբա-
նութեան եւ Բարերարներուն:

Հոգեշունչ խօսքեր Գերպ. Յովհաննէս Նազլեան Արքեպս.ի՝ կողմէ արտասանուած Բա-
րերարներուն եւ հանգուցեալ Դաստիարակներուն եւ Նախկին Սաներուն համար մա-
տուցած իր հանդիսաւոր պատարագին միջոց՝ Ս. Ղազարու տաճարին մէջ:

Օրինադրեցեր տոճմին Խարայեյի ի մեռն Մովսիսի
ընծայել զառային պտուղս ամենայն պտղաբերաց առաջի
քո ի խորանն վկայութեան, որպէսզի մասնաւոր ըն-
ծայիքն՝ բոլորն ընկալցի պտուղ զօրհնութիւն քո:

Ա.

Խաղողի օրհնութեան գեղեցիկ արարողութիւնը վերափոխման տօնին առթիւ՝ ինձ
համար իմաստալից պատկեր մ'է՝ այս օրերուս յորելինական հանդիսաւորութիւններու
երկու մասերուն ալ, զորս կը նկատեմ միացած պատարագիս մէջ. հարիւրամեայ
կեանքը հաստատութեան մը՝ որ իրապէս պտղաբեր այգի մը եղած է ընծայելով
Աստուծոյ եւ Հայրենիքին՝ երախտալիք Ս. Ղազար. յիշատակը մեծ Բարերարներուն, ննջե-
ցեալ Տեսուչներուն, Դաստառներուն եւ Նախկին Սաներուն՝ որոնց համար կը թափի
անգին արիւնը Փրկչին անմահական եւ ուրախարար բաժակէն՝ այս պատարագիս մէջ:

Այս պատճառաւ բնաբան ընտրեցի նոյն Խաղողի օրհնութեան աղօթքէն. բնաբան
մը որ կ'ամփոփէ ամէն ինչ որ պիտի ուզէի ըսել այս առթիւ:

Բ.

Երիտասարդութիւն՝ վերաբուսող մարդկութիւն է, վերածնող ազգն է. երիտա-
սարդութիւն՝ յոյսն է, ապագան է ցեղին. երիտասարդութիւն՝ Աստուծոյ ստեղծագործ
օրհնութեան երախտալիքն է, պտուղ աստուածապարգեւ՝ որով ծնողքներ կը մոռնան
ցաւ ու հոգերը տազնապալի կեանքին, փուշն ու տատասկը, անոր քաղցրահամ
մակերպութեամբ կը լքեն աշխարհ, երբ կը նկատեն որ կայ աստուածապարգեւ
սերունդը երիտասարդութիւն՝ որ իրենց տեղը պիտի բռնէ, պիտի շարունակէ իրենց
կեանքը: Այսպէս երիտասարդութեամբ ազգեր կ'անմահանան վերանորոգ:

Ահա խաղողը այլաբանական՝ որուն օրհնութիւնը քան նիւթական խաղողին՝
բացատրութեան է այս օրերու հանդէսներուն:
Ու երբ պտղիկները, հատիկները միեւնոյն որթատունկի, միեւնոյն այգւոյն՝ բովէ
բով եկած կ'ողկուզանան, ինձ կու տան պատկերը վարժարանական այն երիտա-
սարդութեան, որ համախմբուած են հնձանի մէջ՝ բարեկարգութեան ճվոյցին տակ,
զաստիարակութեան քամոցին մէջ ըլլալու զինի ուրախարար, արիւն կենսունակ, որ
պիտի խաղայ, երթայ ազգին երակներուն մէջ լեցնելու համար պակասներ, սփռելու
համար կեանք որ նուազած է, արթնցնելու համար աւիւն ու խանդ, շարժումի դնելով

ԵՐԱՆՏԱԳԻՏԱԿԱՆ ՅՈՅՅ ՀԱՆԴԵՊ ԲԱՐԵՐԱՐՆԵՐՈՒՆ ԵՒ ՄԻԹ. ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ
 Բանախօսութիւն զոր կարդաց Նախկին Սան Բժ. ԵՐՈՒԱՆԴԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ՝ ի դիմաց
 Մուրատ-Ռափայէլեան Նախկին Սաներու, Ս. Ղազարու մէջ, ի ներկայութեան բոլոր
 Մխիթարեան Միաբանութեան Հայրերուն եւ աշակերտութեան, տեղական եւ ուխտաւոր
 Հայ գաղութին.

Գերապայծառ Արքանայր, Գերապայծառ Տէր, Վերապատուելի Հայրեր,
 Սիրելի ընկերներ և Ազնիւ Հայրենակիցներ,

ՀԱՐԻԻՐԱՄԵԱԿԻ տօնախմբութեանց այս
 խանդավառ օրերուն, մենք առիթը ունե-
 ցանք լսելու հայ և օտար ճառախօսներու
 անվերապահ դրուատիքն ու հիացումը՝
 հանդէպ Մուրատ-Ռափայէլեան վարժա-
 րաններու անգուգական բարերարներուն՝
 որոնք հեռաւոր Հնդկաստանի օտարութեան
 մէջ, ցեղին անցեալ փառքով հպարտ, և
 նախանձախնդիր անոր հոյակապ Մշա-
 կոյթին, կտակեցին իրենց հարստութիւնը՝
 հիմնելու համար հայկական կրթութեան
 Մ. Ռ. օճախը:

Այս դէպքը ինքնին այնքան նշանակելի
 է, որքան նկատի առնուի դարաշրջանն ու
 միջավայրը՝ որուն մէջ ապրեցան երկու
 կտակարարները. և աւելի արժէք ու կշիռ
 կը ստանայ, ծանօթալով անոնց կեանքի
 պայմաններուն: Պարզ ու համեստ վաճա-
 ռականներ էին անոնք, այսինքն հայկա-
 կան տարազիր այն առեւտրական դասա-
 կարգէն՝ որ նոյն և յառաջիկայ շրջանի
 միջազգային հրապարակին վրայ, բաւա-
 կան խոշոր թիւ մը կը կազմէին, և մեծ
 համբաւ կը վայելէին:

Թէ ինչպիսի զգացումներէ թելադրուած
 են բարերարները իրենց ձեռնարկին մէջ,
 թէ որքան Գաղափարական լայն հորիզոն
 ունի իրենց հետապնդած նպատակը, մենք
 կը տեսնենք այն պարզ ու ամփոփ խօս-
 քերուն մէջ՝ որ Եղուարդ Ռաֆայէլ իր
 զաւակներուն կ'ուզէ, 1785 թուականին
 գրուած նամակով. «...զի էք ծնեալ հայր,
 և պարտ էք զիտել լեզուն ձեր. ընդ որ

երդմամբ ձեզ ասեմ, զի գուցէ, Տէր մի՛
 արասցէ, չգիտանալ լեզուն ձեր, ոչ ճա-
 նաչեմ ձեզ որդիք իմ»: Ու նոյն նամա-
 կին մէջ ուրիշ տեղ մը... «Ոչ երբէք մո-
 ռանալ ազգն ձեր կամ լեզուն, որ բնա-
 կան բնութեամբ և բարի ուսմանց օրէնքով
 ամինայն մարդ պիտի սիրէ ազգն իւր և
 օգնական լինի նորա պայծառութեան»:

Հայրական այս սաստող հեղինակու-
 թեամբ, հայրենասիրական այս առաքե-
 լատիպ բառերով արտայայտուող անհա-
 տը, պարզ է որ իր կտակին պիտի տար
 գերազանցապէս ազգային կրթութեան
 բնոյթ: Ինքն է դարձեալ որ կը գրէ իր
 զաւակներուն «...լինէք պիտոյ ազատու-
 թեան նորա (այսինքն Հայրենիքին) բա-
 նիւ կամ գործով»: Կո՛ւ ու պայծառ,
 ինչպէս հոգին է այս բարեսիրտ հայուն,
 հեռաւոր Հնդկաստանէն կը պատգամէ իր
 զաւակներուն, և անոնց միջոցաւ Մ. Ռ.
 սերունդին, նուիրուիլ բանիւ և գործով
 Հայրենիքի ազատութեան: Եւ խորհիլ որ
 համեստ վաճառական մըն էր անիկա, որ
 դաստիարակութեան ու գործունէութեան
 առողջ սկզբունք մը կու տար երիտասարդ
 սերունդին, ամբողջական խտէալ մը, ճիշտ
 այնպէս՝ ինչպէս բարեգործութեան գա-
 ղափարը իրմով կը նուիրագործուէր Մու-
 ռատեան բնտանիքին մէջ, երբ Սամուէլ
 Մուրատ, հետեւելով իր աներոջ օրինա-
 կին՝ պատկառելի գումար մը կը յատկա-
 ցընէր նոյն նպատակին համար:

Բարերարներու այս վճիռ գիտաւորու-

ի յիշատակ սիրոյ և երախտագիտութեան առ դաստիարակի իմ զեր. զ. ԱՐՐ. Վ. ՃԱՐԻ
 ՅՈՒՐԷ զձեռագործ իւր յաւուր ՅՈՒՐԷԻՆԻ յիմնամեայ քանոնայութեամբ

Աշակերտ Միլթ. Վրժիթի.
 Ի Քաղկեդոն, Կ. - Պոլիս 1890 Մայիս 25

Խ. Աշակերտ
 ԼՏԵՍԸ ՇՐՃԵՆ

թիւնը որքան ինքնաբերութիւն էր ու վճռական, նոյնքան պղտոր կամայականութեանց բաղադրեցաւ յառաջիկային ժառանգորդներու կողմէ, երբ բարերարներու մահով՝ կտաւ կի գործադրութեան հարցը մէջտեղ դրուեցաւ: Մ. Ռ. Կտակին պատմութիւնը այս մասին լի է շահեկան ու զարմանազան դրուագներով, որոնց լուրջ ուսումնասիրութիւնը յստակօրէն ցոյց կու տայ այն փրկարար դերը՝ զոր կատարած է Մխիթարեան Միաբանութիւնը:

Ու այստեղ, և մանաւանդ Հարիւրամեակի այս պատմական պահուն, երբ մենք բոլոր նախկին սաներս սրտագին երախտագիտութեամբ կը յիշենք զոյգ Բարերարներու հոյակապ անունները, պէտք չենք մոռնալ բազմավաստակ գործունէութիւնը այն վեհաշուք վանականին՝ որուն անունը այնքան սերտօրէն կապուած է Մ. Ռ. Կտակին: Ինքն է՝ ամբողջութեամբ հաւատք ու բարութիւն՝ որ զարմանալի կորովով ու անսպառ համբերութեամբ կը լծուի կտակի հետապնդման գործին: Ինքն է, Ս. Ղազարի այդ շրջահայեաց ու գործունեայ վարդապետը, որ նախատեսելով ձեռնարկին յաջողութիւնը և անկէ գալիք ազգային բարիքը, գրեթէ իր անձնական պատասխաբատուութեամբ երկար տարիներ կը վարէ բոլոր բանակցութիւնները: Ինքն է զարմանալի Մխիթարեան Միաբանութիւնը մարտնչող Մխիթարեան Միաբանութիւնը, որ մնացնող այդ հայրենասէր ուխտաւորը, որ բարերարներու կամքին համաձայն հիմը կը դնէ վարժարանին, անձամբ վարելով անոր կրթական առաջին տնօրինութիւնը:

Մ. Ռ. Վարժարանին այս երկրորդ հիմնադիրը Հ. Սարգիս Վրդ. Թէոդորեանն է, մէկը՝ այն պանծալի անուններէն՝ որ ընդմիջով հարուստ է Մեծն Մխիթարի հաստատած Տունը:

Հայր Սարգիս Վրդ. Թէոդորեան առաջին անգամ կը մեկնի Մատրաս 1817 թուականին Հայր Սուքիաս Վրդ. Սոմալեանի հետ, իբրեւ գործակալ և փոխառորդ Միաբանութեան: Իր այս առաջին առաքելութիւնը որ կը տեւէ երեք տարի, բոլորովին ապարդիւն կ'անցնի, ժառանգ

գորդ զաւակներէն կրտսերին բացակայութեան պատճառաւ:

1824 թուականին, նոյն հանգամանքով դարձեալ կը մեկնի Մատրաս, այս անգամ առանձին վարելով բանակցութիւնները: Ամբողջ 12 տարի կը ստիպուի մնալ Հնդկաստանի այդ անհիւրընկալ ու վատառողջ քաղաքին մէջ, զրկուած ոչ միայն մայրավանքի խաղաղ ու ինքնամիտ զբաղումէն, այլ և նիւթարկուած ծայրագոյն Արեւելի միջավայրին յատուկ կիսավայրի սովորութեանց ու բարքերուն:

Առաջին դարերու քրիստոնեայ հաւատացեալի նման համբերատար ու մենակեաց կը նուիրուի իրեն յանձնուած գործին: Ոչ մէկ տրտունջ, ոչ մէկ ընկրկում, հակառակ բանակցութիւններու բարդութեան և ժառանգորդներու ներկայացուցած խժըռժանքներուն: Մենք կը տեսնենք զինքը Մատրասի խցիկին մէջ, խղճամիտ ու անկողնակալ դատաւորի մը նման՝ որ տեղեկագիրներ կը խմբագրէ, երկարապատում տեղեկագիրներ վանքի Վարչութեան և տեղական իշխանութեանց, պարզաբանելով ու փաստելով հարցը՝ իր բոլոր ծաւրերով ու մանրամասնութիւններով: Մենք կը տեսնենք զինքը հիւանդի անկողնին մէջ, չարաչար աշխատանքէն ու զրկումներէն ֆիզիքապէս տկարացած, բայց հոգեկան տրամադրութեամբ միշտ կանգուն ու վճռական՝ որ չի դադրիր հրահանգներ ու թեւադրութիւններ ուղարկելէ, պահանջելով միշտ արդար իրաւունքը « որը և աղբատ մանկանց հայոց »: Մենք կը տեսնենք զինքը Մատրասի բանտին մէջ, շահագրգիռ մարդոց ամբաստանութեան հետեւանքով, բայց ոչ մէկ դատապարտութիւն չի կրնար լռեցնել Մխիթարեան վարդապետին բողոքի ձայնը՝ որ արդարութիւն կը պահանջէ յանուն Միաբանութեան ու Բարերարներուն:

Հայր Սարգիս Վրդ. Թէոդորեանի առաքելութեան այս շրջանին է որ Մխիթարեան վանքի Վարչութիւնը նկատի առնելով իր պատուիրակին ծանրակշիռ կացութիւնը, և տարիներէ ի վեր անոր

վարած բանակցութեանց հետզհետէ անբաժնալի կնճիւղը, բոլորովին յուսահատ՝ կ'որոշէ միանգամ ընդ միշտ ձեռք քաշել կտակէն. կը տեղեկագրուի իսկոյն պատուիրակին որ այլեւս վանք վերադառնայ, խզելով ու լքելով ամէն ինչ՝ որ կապ ունի կտակին հետ: Եւստ յատկանշական է այս իմաստով գրուած պաշտօնական նամակի մը հետեւեալ բացատրութիւնը. « Թող կտակակատարը տացեն համարս Աստուծոյ և Ազգին, մեզ չէ փոյթ »:

Բայց պատուիրակ վարդապետը չ'ուզեր ձեռնթափ ըլլալ. աչքի առջեւ ունի շատուհակ, երկրի թշուառ ժողովուրդին ուսումնական մեծ պահանջը, և այդ պահանջին որոշ չափով գոհացում տալու հնարաւորութիւնը, կը գրէ, կը բացատրէ, դիմումներ կը կատարէ, և ի վերջոյ վըստահ՝ իր աննկուն կամքի ուժերուն և հետապնդած դատի արդարութեան, կ'արհամարհէ ամէն խոչընդոտ և աւելի ուժգին թափով կը փարի իր դժուարին աշխատանքին:

Կրկին երկւոր ու սրտմաշու բանակցութիւններ... կրկին անհասկացողութիւններ ու անհաճելի խժըժանքներ՝ այս մաքուր ու անբասիր վանականին հասցէին... կըրկին խոստումներու դրժում և համաձայնութեան խուսափում... դատ ու դատաստան... ու վերջապէս, վերջապէս կը յաջողի բարեբարներու կամքին համաձայն ոչ միայն տէր կանգնիլ կտակին, այլ և իրաւական հիմերու վրայ հաստատել կըտակընկալ Միաբանութեան բոլոր իրաւասութիւնները:

Ահա թէ ինչպիսի պայմաններու մէջ, և որպիսի անձնագոհողութեան գնով Միաբանութեան պատուիրակը կը փրկէ ազգային բարեգործութեան սահմանուած կտակ մը վերջնական կորուստէ:

Իր վերադարձը դէպ ի Մայրավանք, կ'ողջունուի եղբայրակիցներու կողմէ մեծ հրճուանքով և շնորհակալութեամբ. բանաստեղծ հայրերէն ոմանք այս առթիւ իրեն կը ձօնեն բանաստեղծութիւններ՝ որոնց մէջ խանդաղատանքով կ'երգեն եղբայրակցին Ողիսականը, անոր 15 տար-

ուան տառապանքներուն պսակաւորումը: Բայց այս գովաբանական արտայայտութիւններուն մէջ մեծագոյն վարձատրութիւնը կ'ըլլայ իրեն համար նոր պաշտօն մը, այլապէս ուշագրաւ նոր առաքելութիւն մը:

Միաբանութեան վարչութիւնը գնահատելով Հ. Սարգիս Վրդ. Թէոփորեանի արդիւնաւէտ գործունէութիւնը, և վստահելով անոր կազմակերպչական ձեռնահասութեան, կը յանձնէ իրեն Մուրատի և Ռաֆայէլի կտակին գործադրութիւնը:

Հօր կենսունակութեան և առողջ հայրենասիրութեան փաստեր կը գտնենք նաև իր կեանքի այս երկրորդ շրջանին: Գործունէութեան նոր ասպարէզ մը կը բացուէր իրեն առջեւ. իր սրտին մօտիկ աշխատանքի նոր ուղի մը՝ որու մասին այնքան երազեր էր Հնդկաստանի իր մոայլօրերուն. հասած էր այլեւս ժամանակը շօշափելի իրականութեան վերածելու բարեարներու բաղձանքը՝ որ իրենն էր միանգամայն: Եւրոպայի սրտին՝ Հայկական ճեմարան՝ ուր հայ պատանին պիտի դաստիարակուի մտքով ու սրտով, պիտի ամբարէ արեւմտեան գիտութեան հետ, հայկական մշակոյթ, և իբրեւ գիտութեան ռահվիրայ և հայապաշտպան ռազմիկ՝ պիտի երթայ նուիրուելու պաշտելի հայ ժողովրդի անհուն կարիքներուն...:

Հայրենասիրական այս գաղափարներով է, որ 1834—6 թուականներուն հիմը կը դնէ այսօրուան վարժարանին:

Ու այնուհետեւ գիշեր ու ցերեկ կ'աշխատի կազմակերպելու համար նորաբաց վարժարանին նիւթական հաշուեկշիւը, կըրթական ծրագիրը, առաջնորդուելով միշտ բարեբարներու գծած հիմնական սկզբունքներէն:

Մուրատ-Ռաֆայէլի և Հայր Թէոփորեանի լուսեղէն անուններու շարքին պէտք է երախտագիտութեամբ յիշատակել նաև անունները Միաբանութեան երեք վաստակաւոր Հայրերու, Հայր Նիկողոս Վրդ. Բուզայեանի, Հայր Պողոս Վրդ. Մէհէրեանի և Հայր Սուքիաս Վրդ. Սոմալի, որոնք

իրենց կարգին զոհաբերուած են զոյգ կտակները ձեռք ձգելու գործով, կրկին երկար ու տաժանակիր ուղեւորութեամբ մինչեւ Հնդկաստան գացած, կրելով վիշտ, հիւանդութիւն, ծանր յուսախաբութիւններ և վերջապէս զանազան շրջաններու մէջ, ո'չ միայն իրենց բարենպասակ թելադրութիւններով, այլ և գործնական աշակցութեամբ նպաստեցին մեր վարժարաններու հիմնարկութեան գաղափարին ու գործին:

Հարկը տարի առաջ հայրենի միջավայրէն հեռու օտար երկնքի տակ կը հիմնուէր հայկական վառարան մը՝ ուր բընաշխարհի հայութեան զաւակները, ամէն երկրէ ու դասակարգէ, խումբ առ խումբ կու գային լոյս ու ջերմութիւն ընդունելու, մտաւոր սնունդ և հոգեկան շունչ ամբարելու:

Հարկը տարիէ ի վեր, տեսակ մը ուխտագնացութեան այս շարժումը՝ բնաշխարհի հայութեան և կրթական այս ոստանին միջեւ տեւեց անընդհատ. և եկող ու գացող սերունդները անոր խորհրդով հաղորդուած՝ նուիրական պարտականութիւն ստանձնեցին ծառայելու հայրենի ժողովրդին՝ որուն զաւակներու նուիրատուութեան կը պարտէին իրենց ուսումը:

Ու եթէ մեր շրջանի սերունդը համեմատաբար ետ մնաց գործադրելէ նուիրական այդ պարտականութիւնը, մեզի կը թուի թէ պատճառները աւելի ճիշդ պիտի լինէին քան ժամանակակից քաղաքական ու ազգային—պայմաններուն մէջ:

Մուրատ-Ռաֆայէլեան վարժարանը՝ իր հարկւրամեայ կեանքով, կրթական՝ պատկառելի կոթող մըն է որ կը յաւերժացնէ յիշատակը Հնդկահայ մեծանուն բարեբարներուն: Այդ կոթողը միեւնոյն ատեն կենդանի բարբառն է Միաբանութեան դպեմաններուն հայրական գուրգուրանքին և անձնուէր ջանքերուն:

Մեր ազգային կեանքին մէջ նմանօրինակ նուիրատուութիւններ եղած են բաւական թուով. բայց դժբախտաբար աւելի կամ նուազ ժամանակի ընթացքին, անոնք

կորսուել են պատմութեան խաւարին մէջ: Ու եթէ այսօր կանգուն կը մնայ Մուրատի և Ռաֆայէլի Ուսումնարանը, եթէ այսօր մենք՝ վերապրող նախկին սաներս՝ բաղդը կ'ունենանք ողջունելու անոր Հարկւրամեակը, ատիկա կը պարտինք Մեծն Միաբանի հաստատած պատկառելի Միաբանութեան, որ իբրեւ աւանդապահ ու կառավարիչ նուիրատուութեան, ամբողջ հարկը տարի եռանդով ու խոհականութեամբ նուիրուեցաւ այդ հիմնարկութեան նիւթական ու կրթական բարգաւաճման, տալով անոր եւրոպական միջավայրի մէջ տոհմային գիծ, ազգային դաստիարակութեան դրոշմ, և այդ ոգով հասցնելով զայն հարկը տարուան կեանքի լուսաշող բարձունքին:

Հարկը տարի, մեր ազգային պատմութեան քաղաքական ամենաբարդ յեղաշրջումներու և մշակութային ու լեզուական նորանոր նուաճումներու դարաշրջան. ինչ բարեղէպ զուգադիպում. և մեր վարժարանը այն կրկնակ ասպարէզներուն մէջ կը ներկայանայ հայկական մտաւորականութեան կողքին՝ իբրեւ գործող ուժ, իբրեւ քաղաքական ու մշակութային ազդակ. վկայ՝ Պէշիքթաշեանէն մինչեւ Վարուժան՝ բազմաթիւ հանրային գործիչներու, զրագէտ — բանաստեղծներու գիտնականներու ու գեղարուեստագէտներու փայլուն փառանքը:

Հարկը տարի, իրար յաջորդող քանի մը սերունդի կեանք՝ որ շարունակաբար անցեր է այս վարժարանի սեմէն, ծառաւ մտքով ու հայրենաբաղձ սրտով, սներ ու ներշնչուել է անկէ, տանելով իր հետ եւրոպական մտքի նորագոյն արտադրութիւններն ու հայրենի ազատագրութեան դիմելիզ գաղափարը:

Հարկւրամեակի այս պատմական պահուն պէտք չէ մոռնալ նաև որ եթէ Բարեբարները այնքան պարզ բառերով — ինչպէս պարզ էր իրենց միտքը — ազգային կրթութիւն կտակեցին հիմնելիք հաստատութեան, այդ կրթութեան հնոցը եղաւ Ս. Ղազարի Կղզին: Այստեղէն էր որ

Մեծն Մխիթարի երկու հարիւր տարի առաջ վառած ջահը լոյս սփռեց ամբողջ հայութեան ընդհանրապէս, և Մուրատ—Ռաֆայէլեան վարժարաններուն մասնաւորապէս։ Այստեղէն էր որ մայրենի լեզուն, մայրենի գրականութիւնը նոր փայլ ու հմայք ստացաւ, շնորհիւ Մխիթար Աբրահամի և իր աշակերտներուն՝ որոնք ազգային դպրութեանց իրեն զաստիաւ բաժնեկից, ամբողջ հարիւր տարի հայկական գիտութիւն և հայկական ոգի ներշնչեցին Մուրատ—Ռաֆայէլեան վարժարաններու աշակերտութեան։ Այս փոքրիկ կղզիին մէջ էր որ կերտուեցաւ հանճարեղ Սեբաստացիին և իր յաջորդներուն ձեռքով՝ Միջին Դարու հրաշափառ Ոսկեդարէն յետոյ, նոր ժամանակներու հայկական վերածնունդը՝ Երկրորդ Ոսկեդարը մեր մշակոյթի պատմութեան։ Վկայ՝ Ս. Ղազարի Վանքին երկու հարիւր տարուան գրական վաստակը՝ անսպառ աղբիւր մատենագրական ու լեզուաբանական ուսումնասիրութեանց։ Վկայ՝ Մեծն Մխիթարէն ու Բագրատունիէն՝ մինչեւ մեր օրերու Հայր Կարապետ Տէր—Սահակեանն ու հայր Արսէն Ղազիկեանը։

Մուրատ—Ռաֆայէլեան Վարժարանի և Մխիթարեան Վանքի այս շարունակական ու ամիջական կապակցութիւնն է որ ստեղծեց է մտաւոր ու հոգեկան այն հաղորդականութիւնը՝ որ մէկ դարէ ի վեր կը միացնէ երկու հիմնարկութիւններուն աշակերտող պսակաւորները, կարելի է ըսել երկու միաբանութիւն, մին Կրօնական՝ Մխիթարեան, միւսը աշխարհական՝ Մուրատ—Ռաֆայէլեան։ Այս է պատճառը որ մեր վարժանքէն շրջանաւարտ երիտասարդութիւնը, անցեալ ու ներկայ դարուն, հայ իրականութեան մէջ վայելած է հայագիտական համբաւ։ Թէեւ եղած ըլլան շրջաններ՝ որ նա չէ կրցած արդարացնել իրեն վստահուած այդ անունը։

Հարիւրամեայ Յոբելեանի այս նուիրա-

կան պահը, որ մեզմէ իւրաքանչիւրին սիրտը աշակերտական օրերու քաղցր յիշատակներով կը լեցնէ, և մեզ կը տանի Վենետիկի Վարժարանին սերտողութեան սեղաններէն մինչեւ Ազոլոյի կանանչ բուրները՝ որոնք Հայաստան աշխարհի համն ու բոյրը ունէին... Յոբելեանի այս պահը մեզ կը մղէ միանգամայն անդրադառնալու տարիներէ ի վեր մեր զգացած անխառն հիացումին ու սրտազին երախտագիտութեան։ Ու կարծենք որ լաւագոյն առիթն է ասիկա, ճշգրիտ ու զրական ձեւ և գոյն տալու մեր բոլոր զգացումներուն։

Զգացումներ ու զաղափարներ էին մեր Բարերարներու առաջին յղացումները. նոյնպիսի զգացումներու և զաղափարներու մղումովն է որ արեղան Մխիթար առաւ իր առաջին քայլը, և այսօր իրական ու կենդանի գործեր դարձան, լուսաւոր մէկ—մէկ կոթողներ, շնորհիւ անոնց յարատեւ ջանքերուն և երազներ իրականացնելու վճռական կամքին։

Ինչ գեղեցիկ օրինակ։

Բոլոր նախկին սաներու յարգանքն ու երախտագիտութիւնը հանդէպ անոնց զաղափարին ու գործին, պէտք է որ հոգեկան նոյն կրակը ունենայ, նոյն զրական ոգին։

Եթէ մենք աշակերտներն ենք անոնց զաղափարին ու գործին, պէտք է որ արժանի հետեւորդներն ըլլանք անոնց իմացական ժառանգութեան։

Եթէ մենք իսկապէս Մ. Ռ. նախկին սաներ ենք, այսինքն այն փոքրաթիւ բախտաւորներէն, ուրեմն պէտք է որ մեզմէ իւրաքանչիւրը իր տարողութեան չափով բերէ իր նիւթական ու բարոյական տուրքը՝ յանուն կառուցուած տաճարին։

Այլապէս՝ ոչ միայն դժբաժ պիտի ըլլանք հիմնադիրներու պարտադրած պարտականութեան, այլ և մեր ուխտին՝ որ ուխտն է միանգամայն ընդհանուր Հայութեան։

Ի դիմաց Մուրատ—Ռաֆայէլեան Նախկին սաներու կարգացուած հաւէն յետոյ՝ խօսք առին Վ. Հ. Վարդան Վ. Հացունի եւ Վ. Հ. Սահակ Վրդ. Տէր Մովսէսեան տեսուչ Մուրատեան Վարժարանին, դրուատելով Բարերարները, եւ շեշտելով անոնց հոգին եւ ուղին՝ որուն պէտք էին հետեւիլ եւ որուն գեղեցիկ օրինակներ էին Պէշիքթաշեան եւ նմաններ իրենց ազգամուէր օգտաշատ գործունէութեամբ։

Երախտագիտութեան այս մեծ ցոյցը փակեց Ուխտիւ ընդհ. Աբրահայրը Սրապիոն Վրդ. Ուլուհոնեան, հետեւեալ զգայուն խօսքերով։

Սիրելի Աշակերտներ

Յանուն Մխիթարեան Միաբանութեան հրճուալից սրտով և խանդավառ հոգով կ'ողջունեմ զձեզ այսօր և ձեզմով Մուրատ—Ռաֆայէլեան բովանդակ աշակերտութիւնը՝ որ աշխարհիս չորս կողմը ցրուած՝ հոգով մեզի հետ է այս անմոռաց օրերուն։ Կ'ողջունեմ զձեզ այն համակրալից և սիրազեղ սրտով՝ որ հայր մը կրնայ ունենալ իր ազնիւ զաւակներուն հանդէպ։

Դուք ժառանգորդներն էք և շառաւիղները Բարերարներու վսեմ հոգւոյն և առաքելութեանց, հետեւողները անոնց լուսաւոր ճանապարհին։

Սիրտս կը լեցուի անսահման ցնծութեամբ և խինդով՝ երբ կը տեսնեմ ձեր հոգւոյն մէջ ծաղկող երախտագիտութիւնը, ձեր դէմքին վրայ ճառագայթող ուրախութիւնը։ Ստուգապէս մեծագոյն մխիթարութիւնն է զաստիարակներու համար՝ զգալ մեր սաներու կուրծքին տակ բարախող սէրը, նշմարել նախանձախնդրութիւնը իրենց պատկանած կրթական Հաստատութիւններուն, տեսնել գործակցութիւնը և ամուր հաւատքը անոնց վերելքի, պայծառացման և ծաւալումի գործին։

Մուրատ, Ռաֆայէլ՝ զոյգ կերտողներն եղան ազգային անզուգական տաճարին։ Մխիթար՝ յաւերժական պահպանը և արծարծողը իմաստութեան կրակին։

Մենք ամէնքս մէկ մէկ կայծեր ենք այդ վառարանին, և հարկ է որ ձեռքէ ձեռք քալենք այդ հուրը, փոխանցելով սերունդէ սերունդ, մինչեւ հասցնենք Արարատի քղանցքին տակ վերածնող հայրենիքի դարբին։

Հարիւր տարիէ ի վեր հայ մտքի այս կրակարանը վառ է, հարիւր տարիէ ի վեր գիտութեան աղբիւրը կը հոսի աշխարհիս սփռուքը գտնուող հայութեան, հարիւր տարուան ակադճուն կեանքով կը փայլի այս Լոյս — կրթարանը։

Ձեզի ծանօթ է Մուրատ—Ռաֆայէլեան Վարժարաններու կատարած դերը հայ իրականութեան մէջ և անոնց ծոցէն ելած հոյակապ դէմքերը գրական, գիտական բանաստեղծական, դիւանագիտական և հանրային կեանքի բոլոր մարզերուն մէջ։

Մուրատ—Ռաֆայէլեան Վարժարանները կերտած են արդէն իրենց փառքի Ալբոմը փառահեղ և անմահանուն դէմքերու փաղանգով մը, անցեալը խրախուսիչ գրաւական մըն է ապագային մեծագոյն յաջողութեանց։

Հարիւրամեակը առաջին հանգրուանն է իր բեղմնալից կեանքին, կը մաղթեմ ի սրտէ որ յաջորդող Հարիւրամեակները աւելի շքեղ տօնուին ազատ Հայրենիքի մէջ և Մասեաց հովանոյն տակ։

Հարիւրամեակը երախտագիտութեան Տօնն է, և ուրախ եմ որ դուք հոս եկած էք այդ գեղեցիկ լուսապսակը գետեղելու Անմահ Բարերարներու և Մեծին Մխիթարայ Պայծառ Ճակատներուն վրայ։